

Janina Dzikowska-Zawirska*

KRAJE ROZWIJAJĄCE SIĘ, ICH CHARAKTERYSTYKA I UDZIAŁ
W HANDLU ŚWIATOWYM

Niniejsze opracowanie dotyczy problemów związanych z istnieniem w gospodarce światowej krajów noszących wspólną nazwę "krajów rozwijających się", "słabiej rozwiniętych" bądź "Trzeci Świat". Problematyka tych krajów jest przedmiotem interesujących opracowań, które od wielu lat są przygotowywane przez ekonomistów zarówno z krajów socjalistycznych, jak i kapitalistycznych. Coraz częściej autorami podobnych prac stają się ekonomiści z krajów rozwijających się, co wyraźnie świadczy o randze poruszanego problemu.

Spróbujmy zastanowić się, skąd pochodzi nazwa "Trzeci Świat". Gdyby zgodzić się z poniższym cytatem, to "Trzeci Świat jest historycznym fenomenem, niezbędną częścią w procesie tworzenia nowego porządku świata"¹.

Wychodząc z tego stwierdzenia można i należy traktować istnienie tej grupy krajów jako zjawisko zupełnie naturalne. Oczywiście możemy znaleźć także ekonomiczne uzasadnienie ich powstania. Uważa się bowiem, że były one przez wiele lat dostawcami surowców dla szybciej rozwijających się krajów kapitalistycznych, a jednocześnie chłonnym rynkiem zbytu dla towarów wytwarzanych w tychże rozwiniętych krajach.

*Dr, adiunkt w Katedrze Handlu Zagranicznego UŁ.

¹ H. C l e v e l e n d, The Third Try at World Order, [w:] US Policy for Independent World, World Affairs Council of Philadelphia 1977, s. 11.

Autorzy francuscy (między innymi Alfred Sanvy) uważali, że określenie "Trzeci Świat" było jednoznaczne z "trzecim stanem"; według nich wszyscy ci, którzy nie należeli do stanów nobilitowanych, automatycznie przynależeli do stanu "trzeciego". Stan "trzeci" był w znacznie gorszej sytuacji niż pozostałe, gdyż pozbawiono go wielu przywilejów. Do stanu tego zaliczano między innymi kupców, służących, rzemieślników, chłopów i robotników różnego rodzaju. Gdyby w tym kontekście używać określenia "Trzeci Świat" oznaczałoby to, że chodzi tutaj o grupę krajów "gorzszych" od pozostałych, a tak przecież nie jest.

Można także spotkać się z "teorią trzech światów" reprezentowaną przez Chińczyków; zgodnie z nią super mocarstwa należą do pierwszego świata, pozostałe przemysłowe do drugiego itd.

Część tych wątpliwości rozproszyła ONZ, według której wytypowano kilka wskaźników pozwalających na zaklasyfikowanie krajów do grupy rozwijających się. Oto one:

- 1) niski dochód narodowy na głowę mieszkańca,
- 2) niski poziom siły roboczej zatrudnionej w podstawowym sektorze,
- 3) wzrastający udział sektorów peryferyjnych,
- 4) niski udział artykułów przemysłowych w eksporcie.

Istnienie przez wiele lat krajów z tej grupy wskazało na nieadekwatność tych wskaźników, jak chociażby wielkość dochodu narodowego na głowę mieszkańca; tak np. Kuwejt (zaliczany do tej grupy krajów) posiada jeden z najwyższych, w skali całego świata, dochodów (w przeliczeniu na głowę mieszkańca).

Współcześnie istnieje w "Trzecim Świecie" wiele krajów zróżnicowanych zarówno pod względem poziomu dochodu narodowego, tempa wzrostu gospodarczego, posiadania zasobów naturalnych, wielkości produkcji, struktury produkcji, jak i handlu. Dlatego też coraz częściej spotykamy się z podziałem tych krajów na grupy geograficzne, tzn. kraje Ameryki Łacińskiej, Afryki, Azji Płd. i Dalekiego Wschodu. Spotykamy się także z podziałem tych krajów na eksportujące lub importujące ropę naftową. Od kilku lat (pod koniec lat sześćdziesiątych) pojawiło się także pojęcie "krajów nowo uprzemysławiających się". Chodzi tutaj o te kraje (spośród wyżej wymienionych), które "zbliżyły się pod względem poziomu produkcji i społecznego charakteru jej organizacji do poziomu

bardziej rozwiniętych krajów ^{kapitał}tradycyjnej sfery gospodarki kapitalistycznej².

Kraje te posiadają wspólne cechy, do których można zaliczyć dynamiczny wzrost gospodarczy, wzrost produkcji przemysłowej, obrotów zagranicznych i zwiększenie udziału tych krajów w handlu światowym³. *(Meksyk, Korea Płd, Singapur, Tajwan)*

Charakterystyczne dla tych krajów dane zawiera tab. 1.

T a b e l a 1

Podstawowe dane dotyczące krajów nowo uprzemysłowionych

Kraje	Liczba ludności (w mln) 1981	Powierzchnia (w tys. m ²)	Przeciętny wskaźnik przyrostu GPD (w %) 1970-1979	GNP per-capita	
				w 1979 (w dol.)	przeciętny przyrost (w %) 1970-1979
Brazylia	123,0	8512,0	8,7	1780	5,7
Honkong	5,1	1,0	9,4	3760	6,7
Korea Płd.	38,1	98,5	6,2	1480	8,4
Meksyk	71,9	1973,0	5,1	1640	1,8
Singapur	2,4	1,0	8,4	3830	6,7
Tajwan	16,0 ^a	36,0	7,7	1170 ^b	-

a) 1979. b) 1977.

Ź r ó d ł o: Sz. B a l b i n, Charakterystyka krajów nowo uprzemysłowionych "Sprawy Międzynarodowe" 1982, nr 8-9, s. 97.

Jak wynika z przedstawionych danych analizowana grupa składa się z krajów zróżnicowanych jeśli chodzi o liczbę ludności czy też zajmowaną powierzchnię, posiadają one jednak wysoki wskaźnik przyrostu produktu wewnętrznego brutto (od 5,1 do 9,4%). W krajach tych dochód na głowę mieszkańca wynosił od 1170 dol. w 1977 r. do 3830 dol. w 1979 r. Są to jednak dane ilustrujące jedynie

² M. P e r c z y Ń s k i, Umiędzynarodowienie kapitału i produkcji, "Sprawy Międzynarodowe" 1979, nr 5, s. 72-73.

³ Sz. B a l b i n, Charakterystyka krajów nowo uprzemysłowionych, "Sprawy Międzynarodowe" 1982, nr 8-9, s. 95-112.

część, i to znikomą, spośród krajów rozwijających się. Aby mieć pełniejszy obraz przedstawione zostaną dane liczbowe dotyczące średniego rocznego tempa wzrostu dochodu narodowego w dwóch grupach krajów, tzn. wysoko rozwiniętych i w całej grupie rozwijających się.

T a b e l a 2

Średnie roczne tempo wzrostu (w %) dochodu narodowego (ceny stałe)

Kraje	1961-1965	1966-1970	1971-1975	1976-1980
Rozwijające się	5,6	6,2	6,2	5,5
Rozwinięte gospodarczo	5,4	4,8	3,4	3,8

Ź r ó d ł o: Rocznik statystyki międzynarodowej 1981. Warszawa 1982. s. 2.

W całej grupie krajów rozwijających się średnie roczne tempo dochodu narodowego wynosiło w latach 1971-1975 od 5,6 do 6,2%, zaś w krajach rozwiniętych odpowiednio 5,4, 3,4 i 3,8%. Można łatwo zauważyć, że w całej omawianej grupie krajów tempo to było znacznie wyższe niż w rozwiniętych krajach kapitalistycznych. Zaś przeciętny przyrost w krajach nowo uprzemysłowionych wahał się w granicach od 1,8 (w Meksyku) do 8,4% (w Korei Płd.).

Gdyby za miernik podziału i przypisania kraju do odpowiedniej grupy traktować wielkość dochodu narodowego na głowę mieszkańca to okazałoby się, że w grupie krajów rozwijających się mamy kraje bardzo bogate (zaliczymy do nich Kuwejt, Arabię Saudyjską, Zj. Emiraty Arabskie, Katar, Libię). Do krajów o średnich dochodach należą Gabon, Wenezuela, Iran, Katar, Algeria i Ekwador, zaś do krajów o najniższym dochodzie Nigeria i Indonezja.

W dalszych rozważaniach zatrzymamy się na podziale krajów rozwijających się na eksportujące bądź importujące ropę naftową.

Udział tradycyjnych eksporterów (spośród krajów rozwijających się) w światowej produkcji ropy naftowej maleje z 53% w roku 1973 do 47% w roku 1979, 43% w roku 1980 i 41% w pierwszej połowie 1981 r. Przy czym nadal notuje się wzrost dochodów z eksportu tych krajów, co wynika ze wzrostu przeciętnej ceny ropy naftowej na przestrzeni lat (w roku 1979 wzrost wynosił 45%, w 1980 - 74%),

Największy wzrost dochodów zanotowano w krajach o wysokich dochodach, głównie w Arabii Saudyjskiej; dało to temu krajowi udział 60% w globalnych dochodach całej grupy krajów rozwijających się. W krajach o średnich dochodach wpływy z eksportu wzrosły o 12%, co na przestrzeni ostatnich lat oznaczało spadek udziału tych krajów w dochodach wszystkich krajów rozwijających się. Tłumaczono to przede wszystkim spadkiem o 1/3 udziału Iranu w eksporcie tych krajów.

Najpełniej handel zagraniczny tych krajów ilustruje tab. 3.

T a b e l a 3

Handel zagraniczny krajów rozwijających się tradycyjnych eksporterów ropy naftowej (w % i mld dol.)

Lata	łącznie	Kraje o dochodzie		
		wysokim ^a	średnim ^b	niskim ^c
Eksport. Roczne tempo zmian				
1973-1975	67	74	66	48
1975-1978	9	11	5	14
1979	46	56	31	51
1980	40	58	12	45
Import - roczne tempo zmian				
1973-1975	60	50	67	52
1975-1978	23	40	13	22
1979	6	28	-5	-7
1980	32	28	25	47
Bilans handlowy (fob/cif) w mld dol.				
1973	19	11	6	2
1974-1977	69	44	22	6
1978	47	33	11	3
1979	107	62	28	15
1980	161	112	27	22

a) Kuwejt, Zj. Emiraty Arabskie, Katar, Libia, Arabia Saudyjska.

b) Gabon, Wenezuela, Iran, Irak, Algieria i Ekwador.

c) Nigeria i Indonezja.

Źródło: International Trade 1980/81, GATT, Geneva 1981, s. 136.

Jak wynika z danych zawartych w tab. 3 wielkość importu tej grupy krajów zwiększyła się o 6% w roku 1980 (w porównaniu z rokiem 1979), przy czym szybciej rósł import w krajach o niskich dochodach. Największy wzrost zanotowano w imporcie podstawowych towarów konsumpcyjnych, głównie żywności (o 46%), co stanowi 17% całego importu tej grupy krajów. Szybciej wzrastał import tych towarów w krajach o najniższych dochodach, co można tłumaczyć niskim poziomem produkcji rolnej w tych krajach. Import artykułów przemysłowych zmalał w stosunku do roku 1979 o 3%, jednocześnie wzrósł import maszyn przemysłowych (stanowiący połowę całego importu towarów przemysłowych).

Wpływy z eksportu tej grupy krajów osiągnęły w roku 1980 poziom rekordowy i wyniosły 115 mld dol.; dla porównania wpływy te w roku 1978 wynosiły 5 mld dol. Oznacza to także przyrost o 49 mld dol. (w stosunku do roku 1979) wartości eksportowanych towarów. Należy przy tym podkreślić, że na ten znaczny przyrost wpływów z eksportu wpłynął wzrost wpływów z eksportu w krajach o najwyższych dochodach: w roku 1974 udział tych krajów stanowił 60% globalnych wpływów z eksportu całej grupy krajów, w 1979 - 70%, w 1980 - 80%. Wyjaśniano, iż jedną z przyczyn tego stanu rzeczy był spadek eksportu z Iranu i wzrost wpływów z eksportu w Arabii Saudyjskiej.

Do tradycyjnych eksporterów ropy naftowej rekrutujących się z krajów rozwijających się w ostatnich latach dołączyły nowe, między innymi Egipt, Meksyk, Syria, Antyle Holenderskie, Oman, Trynidad i Tobago (część z nich eksportuje ropę naftową, zaś pozostałe eksportują produkty pochodzące z procesu rafinacji ropy naftowej). Dzięki wzrostowi cen na rynku produktów eksportowanych przez te kraje zanotowały one wzrost wartości eksportu (45%). Jednocześnie w krajach tych wzrósł w roku 1980 import o 45% (tzn. wzrósł dwukrotnie w stosunku do roku 1973), co wiąże się przede wszystkim z wielkością samego importu (tzn. jego wzrostem). W rezultacie kraje te nadal posiadają ujemne saldo bilansu handlowego na poziomie 7 mld dol. w roku 1979 i 10 mld dol. w roku 1980.

Nieco odmiennie kształtowały się podstawowe wskaźniki dla drugiej podgrupy, tzn. krajów rozwijających się, importujących ropę naftową. Roczne tempo wzrostu gospodarczego było nieco obniżone i w latach 1963-1973 wynosiło średnio 5,5%, a w latach

1973-1979 obniżyło się do poziomu 5%. Dla porównania przypomnimy, że wskaźnik ten w rozwiniętych krajach kapitalistycznych wynosił odpowiednio 5 i 2,5%. Oczywiście były znaczne różnice w poziomach wzrostu eksportu i importu w poszczególnych krajach (z tej grupy), ale przeciętne roczne tempo wzrostu importu i eksportu wynosiło 6-7%, co oznacza, że utrzymały się one na poziomie z poprzedniej dekady.

Należy jednak podkreślić, iż sytuacja gospodarcza rozwiniętych krajów kapitalistycznych kształtuje się bardzo niekorzystnie (choćby ze względu na fakt, iż maleje tam produkcja), co może wywołać określone reperkusje w gospodarkach omawianych krajów. Trudno w tej chwili udzielić np. odpowiedzi na pytanie, czy kraje te będą w stanie finansować dalszy wzrost importu, co wiąże się także z potrzebą uzyskania kolejnych pożyczek z zagranicy: są one niezbędne dla sfinansowania koniecznego importu a także dla obsługi już zaciągniętych kredytów. Wzrastający stopień zadłużenia tych krajów powoduje, że nowe pożyczki stają się dla nich coraz trudniej osiągalne, ponadto wzrost tendencji protekcyjnych w rozwiniętych krajach kapitalistycznych uniemożliwia zwiększenie wpływów z eksportu. Uważa się także, że kolejna recesja mogłaby pogorszyć i tak trudne warunki na rynkach tradycyjnych dla eksportu tych krajów. Tym więcej, że na przestrzeni lat 1973-1979 notuje się wzrost wielkości importu o 6,5%. Charakterystycznym jest, że nadal głównymi dostawcami pozostają kraje rozwinięte, chociaż ich udział w globalnym imporcie uległ zmniejszeniu (jak np. w imporcie towarów technicznych), ale wynosi dalej 80% całego importu. Tabele 4 i 5 są ilustracją zjawisk zachodzących w eksporcie i imporcie tej grupy krajów.

W analizowanym okresie eksport z tych krajów wzrastał przeciętnie o 6% w skali rocznej, jego odbiorcami pozostają przede wszystkim nadal rozwinięte kraje kapitalistyczne, chociaż ich udział zmalał z 70% w roku 1973 do 62% w roku 1980. W tym samym czasie wzrosły wzajemne obroty w grupie krajów rozwijających się, ich udział w globalnym eksporcie wzrósł z 18 do 25%, zaś podwojeniu uległ udział w tym eksporcie samych krajów rozwijających się importujących ropę naftową (do 8%).

W roku 1973 eksport artykułów przemysłowych w tych krajach stanowił jedynie 60% podstawowego eksportu artykułów przemysło-

Tabela 4

Eksport krajów rozwijających się importujących ropę naftową według grup produktów, 1973-1980 (w %)^a

Produkty	Roczne tempo zmian w wartości eksportu	Udział w wartości światowego eksportu	
		1973	1980
Wszystkie przemysłowe	22	7	9
Produkty techniczne	28	3	5
Żelazo i stal	26	3	6
Chemikalia	24	4	5
Różne gotowe towary konsumpcyjne ^{b)}	23	13	17
Odzież	21	30	37
Różne półprodukty ^{c)}	18	12	12
Tekstylia	16	17	20
Niepaliwowe produkty	14	25	25
Żywność	15	26	26
Surowce rolnicze	12	22	23
Rudy, minerały i metale nieszlachetne	12	26	21

a) łącznie z krajami rozwijającymi się eksportującymi ropę naftową.

b) Odzież skórzana, artykuły podróżnicze i sportowe, meble, zabawki itp.

c) Sklejka, papier, skóra, szkło, ceramika itp.

Źródło: International Trade..., s. 18.

wych poza paliwowymi, w roku 1980 po raz pierwszy wielkości te były sobie równe. Udział tej grupy krajów w światowym eksporcie artykułów przemysłowych zwiększył się z 7% w roku 1979 do 9% w roku 1980. Jak wynika z tab. 4 największy przyrost zanotowano w eksporcie artykułów technicznych, stali i chemikaliów, chociaż nadal kraje te (w skali całego świata) pozostają dostawcami marginesowymi (i ich eksport stanowi około 6% światowego eksportu tych wyrobów). Stosunkowo szybko wzrósł eksport odzieży futrzanej, artykułów podróżniczych, sportowych i mebli, najniższe przyrosty zanotowano w eksporcie odzieży (poniżej średniego), najbardziej niekorzystną sytuację zanotowano w eksporcie tekstyliów i innych artykułów przemysłowych.

T a b e l a 5

Import krajów rozwijających się importujących ropę naftową
według grup produktów i krajów 1973 i 1980
(% udziału w globalnym imporcie)

Wyszczególnienie	Kraje przemysłowe		Kraje słabo rozwinięte importujące ropę naftową ^a	
	1973	1980	1973	1980
Wszystkie produkty	64	55	15	16
Z czego				
produkty podstawowe	38	25	24	21
żywność	57	55	25	27
art. przemysłowe	80	78	10	13
stal	83	80	6	10
chemikalia	83	82	10	10
art. techniczne	85	83	7	9

a) Łącznie z krajami rozwijającymi się eksportującymi ropę naftową.

Z r ó d ł o: International Trade..., s. 17.

Udział tych krajów w światowym eksporcie artykułów niepalenych pozostał na niezmiennym poziomie i wynosił ok. 25%, przy czym wzrost udziału surowców pochodzenia rolniczego został zneutralizowany zmniejszonym udziałem eksportu minerałów i metali nieżelaznych.

Na marginesie przedstawionych danych należałoby się zastanowić, dlaczego nie zanotowano tendencji spadkowej w eksporcie globalnym krajów rozwijających się importujących ropę naftową. Złożyło się na to wiele czynników, a przede wszystkim następujące:

1) wzajemny handel między krajami rozwijającymi się wzrastał w tempie szybszym niż ich eksport do rozwiniętych krajów kapitalistycznych,

2) w rozwiniętych krajach kapitalistycznych import zmalał w mniejszym stopniu niż popyt wewnętrzny (szczególnie w sferze przemysłowej),

3) wzrost importu krajów rozwiniętych dotyczył takich artykułów jak techniczne, odzież czy też inne towary gotowe, co ozna-

cza wzrost importu zawierającego mniej zagranicznej wartości dodanej na 1 dol. niż import innych artykułów z tej grupy krajów.

Reasumując powyższe wydaje się, iż kraje rozwijające się zajmują coraz korzystniejsze miejsce w gospodarce i handlu światowym. Oczywiście nie można tej opinii odnosić do wszystkich krajów z tej grupy, jedne z nich będą w korzystniejszej, inne w gorszej sytuacji. Kraje nowo uprzemysławiające się wskazały jednak na możliwość rozwiązania wielu trudnych problemów i dlatego też mogą stanowić świetny przykład dla niektórych spośród najbiedniejszych krajów z tej grupy. Nie zawsze korzystne tendencje w handlu światowym można zneutralizować przez odpowiednią przebudowę tradycyjnego eksportu a także przez silniejsze powiązanie się poprzez handel i produkcję z innymi grupami krajów (w tym także z krajami socjalistycznymi).

Janina Dzikowska-Zawirska

DEVELOPING COUNTRIES, THEIR CHARACTERISTIC FEATURES AND SHARE IN THE WORLD TRADE

The article deals with analysis of different problems of the developing countries. In its first part, the authoress tries to present a definition of this group of countries, while in the second part of the article there are presented numerical data concerning the share of the developing countries in the world economy and trade. The analysis of the above data allows to determine the direction of changes occurring in the developing countries as well as the nature of these changes. The basis for division of this group of countries is considered to be a significant problem by the authoress. She adopted a division of these countries into those exporting or importing oil.